

FTAMP 14.25.01

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

БАЛТЫМОВА М.Р. ¹[0000-0001-8501-082X], **ЖҰБАНАЗАРОВ С.А.** ²[0000-0002-0782-7719] *

¹Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

²Д.Қонаев атындағы жалпы білім беретін орта мектебі, Ақтөбе, Қазақстан

* e-mail: szhubanazar@icloud.com

Аңдатпа. Қазақстандағы инклюзивті білім беруді ұйымдастыру үдерісін зерделеу мен талдау негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтендіру тәжірибесі баяу жүруде. Бұл олардың өмірге бейімделу жағдайын әлсіретіп, қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті күшейтеді. Осы жағдайды шешуге бағытталған көптеген мемлекеттік шаралардан бөлек, заманауи жағдайларда инклюзивті білімге қол жеткізуді, әлеуметтік инклюзияны және білім беруде ерекше қажеттілігі бар тұлғалардың жалпыға теңдей білім алуын қамтамасыз етуді ынталандыру және оны дамыту қажет. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың едәуір бөлігін дамуында ауытқуы бар балалар құрайды. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, тек 2021 жылдың өзінде республикада дамуында кемістігі бар оқушылар саны – 15238 құрады. Бұл физикалық және ақыл-ой кемістігі бар, соның салдарынан арнайы білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қажет ететін өмірлік шектеулері бар 18 жасқа дейінгі балалар. Елімізде жалпы білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіруді мемлекеттік деңгейде мүдделі тараптардың күш-жігерін біріктіру және оны табысты жүзеге асыру маңызды шарттарының бірі. Бұл зерттеу ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені, инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайына талдау жасау арқылы осы саладағы өзекті мәселелерді шешу жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзия, арнайы білім беру қажеттіліктері.

Қазіргі әлемде жаһандану адам өмірінің барлық аспектілерін қамтиды және адамдардың дүниетанымын, мәдени-білім беру қажеттіліктерін, өмірлік құндылықтарды өзгертетін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың таралуымен қуатталады. Сондай-ақ білім, оқыту, ақпарат халықаралық саудадағы жаңа қуат көздері, жеке және корпоративтік байлықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тұрғыда қазіргі заманды көбінесе ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделген «білім қоғамы» деп атайды. Білім қоғамы – бүгінгі әлемнің өзгермелі экономикалық және саяси динамикасында бәсекеге қабілетті және табысты болу үшін қажетті қоғам түрі. Бұл жоғары білімді қоғам, сондықтан инновацияларды, кәсіпкерлікті және осы қоғамның экономикасының белсенділігін ынталандыру үшін өз азаматтарының біліміне сүйенеді.

XXI ғасыр кез келген қоғамдық дамудың басты мақсаты жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы ғана екенін түсінумен сипатталады. Қоғамдық сананың бұл өзгерістері қазіргі тәжірибеде жасалған тәсілдер мен тұжырымдамаларға негізделген білім берудің жаңа

парадигмасының пайда болуына себеп болды. Олардың ішінде «инклюзивті білім беру» идеясы бар. Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) инклюзивті білім берудің әмбебап анықтамасын барлық балалар үшін сапалы білімге тең қолжетімділікті білдіретін тұтас құбылыс ретінде түсіндіреді. Бұл гуманизмге, интеллект пен шығармашылықты дамытуға, тұлғаның интеллектуалдық, этникалық, эмоционалдық және физиологиялық құрамдастарының тепе-теңдігіне негізделген [1].

Қабілет пен мүмкіндік, мәдениет немесе әлеуметтік мәртебедегі айырмашылықтарға қарамастан, барлық балаларға білім беру мүмкіндігін беру идеясы адам санасына көбірек еніп келеді. Инклюзив дегеніміз – қабілеті әртүрлі балаларды мектеп өмірінің барлық аспектілеріне толық енгізу. Ол барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мектеп ортасының шынайы бейімделуін, сондай-ақ айырмашылықтарды мойындауды және бірін-бірі құрметтеуді талап етеді.

Білім беру саласында мемлекеттік саясатының негізгі қағидаты – білім берудің жалпыға бірдей қолжетімділігінің гуманистік принципі, бұл білім беру жүйесі білім алушылардың дамуы мен даярлығының деңгейі мен ерекшеліктеріне сәйкестендірілуі тиіс дегенді білдіреді. Қандай да бір топқа қатысты кемсітушілік болса, қазіргі қоғамды шынайы деп санауға болмайды.

Инклюзивті білім беру – адамның айрықша құндылығына, оның бірегейлігіне, оның лайықты өмір сүруге, оның физикалық немесе психикалық жағдайына қарамастан қазіргі өркениеттің барлық құндылықтарын иелену құқығына негізделген гуманистік идеяларды дамытудың нәтижесі. Сонымен бірге, мәдени, діни, этникалық, тілдік азшылықтардың жалпы қабылданған әлеуметтік мінез-құлық нормаларына негізделген балама емес әлеуметтік тәжірибелерді түсінуге және насихаттауға тырысатын инклюзивті қоғам идеясына негізделген әлеуметтік модель. Қоғамда мүгедектермен қарым-қатынас жасаудың ерекше мәдениетін қалыптастыру, мұндай адамдардың әлеуметтенуіне және өзін-өзі барынша іске асыруына жағдай жасау мақсатында көптеген ғалымдар инклюзивті білім беруді әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырады. Алайда, қазіргі жағдай мемлекетке әлеуметтік жағынан осал және мүгедектерді бірдей қатысумен және сапалы білім алу үшін тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді [2].

Соңғы жылдары дамыған және дамушы елдер әлеуметтік белсенді инклюзивтілікті енгізуге қатысты мәселелерді оңды шешуге бағытталған мақсатты бағдарламаларды жүзеге асыру мәселелерін талқылауда. Бұл елдің әлеуметтік-саяси мәселелерінің бірі – бұл процесті

икемді түрде ұйымдастыра алатын және әртүрлі проблемалары бар адамдарға адекватты білім беру формасын қамтамасыз ете алатын білім беру жүйесі.

Инклюзивті білім беруді жетілдіру үшін шет елдік ғалымдардың инклюзияны зерттеу тәжірибелеріне шолу жасау маңызды. Д.В. Олива [3] білім беру жүйесінде инклюзивті білімді жүзеге асыруда мүмкіндіктері шектеулі жандардың жалпы білім беретін мектептерге қол жеткізуі – білім тарихындағы жетістіктер десе, ал Т. Саловита [4] мұғалімдердің жұмысқа бағдарлануы мен өзіндік тиімділігі олардың инклюзияға деген көзқарасымен байланысты деп есептейді.

Ш. Х. Кобилова, Ф. А. Сафарова, Г. У. Ахророва [5] инклюзивті білім берудің заманауи әлемдік стандарттары – мүмкіндігі шектеулі оқушыларға қолжетімді білім беру келесідей түсіндіріледі:

- мүмкіндігі шектеулі оқушылардың «қажетті және табиғи қажеттіліктері» үшін еркін дене қозғалысына жағдай жасау;
- оқу кабинеттерін арнайы жабдықталған оқу орындарымен, құрал-жабдықтармен және оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету;
- мүмкіндігі шектеулі оқушылардың оқуы мен қозғалысының жеңілдігі үшін құрылыс инфрақұрылымының инклюзивті білім берумен сәйкестігі;
- мүмкіндігі шектеулі студенттердің оқуға толық қолжетімділігін қамтамасыз ететін заманауи оқу жабдықтарымен жабдықталған кабинеттер және т.б.

Қазақстанда инклюзивті білім беру идеясының пайда болуы мен енгізілуі Р.А.Сулейменованың атымен байланысты. Ол өз зерттеуінде: «инклюзивті білім беру – отбасылардың белсенді қатысуы арқылы жасына, жынысына, этникалық тегіне, дініне, дамуының артта қалуына немесе экономикалық жағдайына қарамастан барлық баланы білім беру процесіне толық қамту және олардың әлеуметтік бейімделуіне, балаларды ажырататын кедергілерді жоюға бағытталған мемлекеттік саясат» деп көрсетеді [6].

Инклюзивті білім беру деп ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептер мен балабақшаларға тарту, олардың сапалы білім алуына қолайлы жағдай жасау жүйесі мен процесі түсініледі. Қазақстанда инклюзивті білім беруді енгізу дәстүрлі білім беру жүйесін реформалауды және әртүрлі инновациялық қызметті жүзеге асыруды көздейді.

Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру – білім берудің жалпы білім беру құрылымындағы жаңа бағыт. Бұл балалардың денсаулық жағдайына қарамастан білім

берудегі барлық қажеттілік пен талаптарды қанағаттандыру үшін тең мүмкіндіктерді көздейтін білім беру реформасының бағыты.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің маңызы мен мақсаттары келесідей:

- барлық балалар – тең пропорцияда оқу-тәрбие процесіне қатысушылар;
- мектеп балаларды өмірге бейімдейді;
- мүмкіндігі шектеулі балаларда олардың қоғамдағы өзектілігі, әлеуметтік іске асырудың мәні мен болашағы туралы түсінік қалыптасады;
- қоғамның гуманистік ұстанымы қалыптасады;
- мейірімділікке, мейірімділікке және барлық адамдардың теңдігіне тәрбиелік мән беріледі.

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2018-2021 жылдардағы дерегіне сәйкес еліміздегі даму мүмкіндігі шектеулі оқушылардың санын 1-кестеден көруге болады.

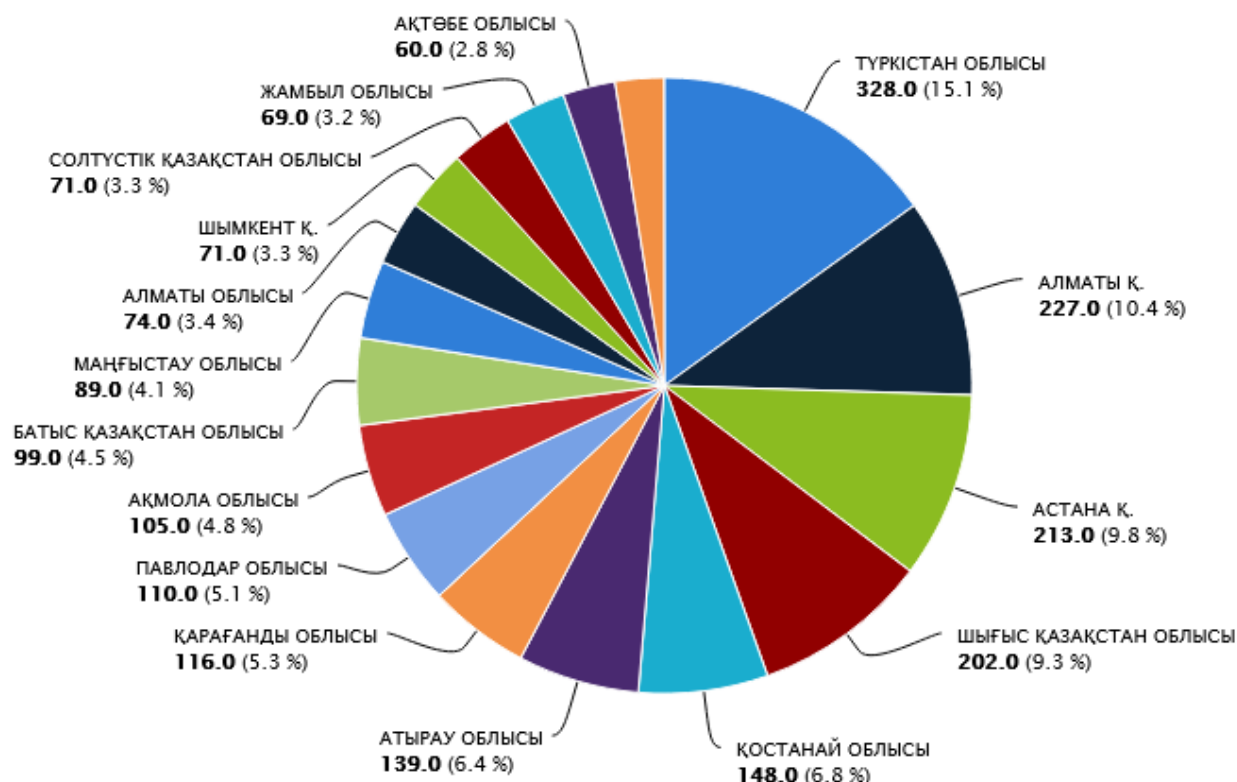
1-кесте. Даму мүмкіндігі шектеулі оқушылардың саны

	2018 жы	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл
Қазақстан Республикасы	14 869	14 895	14 989	15 238
Ақмола облысы	622	663	665	686
Ақтөбе облысы	523	556	573	581
Алматы облысы	908	913	887	876
Атырау облысы	263	271	281	282
Батыс Қазақстан облысы	590	577	548	535
Жамбыл облысы	518	512	498	478
Қарағанды облысы	1 479	1 463	1 419	1 454
Қостанай облысы	836	747	747	745
Қызылорда облысы	257	262	266	252
Маңғыстау облысы	555	594	619	638
Павлодар облысы	841	798	804	824
Солтүстік Қазақстан облысы	708	624	578	609
Түркістан облысы	1 381	1 243	1 330	1 350
Шығыс Қазақстан облысы	1 641	1 684	1 688	1 698
Астана қаласы	630	774	863	948
Алматы қаласы	2 326	2 429	2 420	2 474
Шымкент қаласы	791	785	803	808

Ескерту: Ресми деректер негізінде автормен құрастырылған

Инклюзивті білім беру практикаға қарқынды еніп, білім беру жүйесінің алдына көптеген күрделі мәселелер мен жаңа міндеттер қояды. Инклюзияның бай тәжірибесі мен заңнамалық консолидациясы бар шетелдік білім беру жүйесінен айырмашылығы, біздің отандық инклюзия енді ғана қалыптасып, дами бастады. 2021 жылы Қазақстанда тұратын, мүгедектер санатына жататын және олардың ерекше білім беру қажеттіліктерін

қанағаттандыратын арнайы (түзету) білімге мұқтаж балалардың саны 15238-ге жеткен. Ең төмен көрсеткіш Қызылорда облысында 252 бала болса, ең жоғары көрсеткіш Алматы қаласында 2474 бала тіркелген. Инклюзивті біліммен қамтылған мектептер санын салыстырмалы талдауды 1-суреттен көруге болады.

Ескерту: Ресми деректер негізінде автормен құрастырылған

1-сурет. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған сыныптары бар мектептер саны

Еліміздегі жалпы білім беру ұйымдарындағы инклюзивті сыныптар санын салыстырмалы талдауда Түркістан облысы – 382 (15,1 %) мен Шығыс Қазақстан облысында – 202 (9,3 %) және Алматы қаласы – 227 (10,4 %) мен Астана қаласында – 213 (9,8 %) инклюзивті сыныптардың артуын көрсетеді. Инклюзивті сыныптар саны Жамбыл облысы – 69 (3,2 %) мен Ақтөбе облысы – 60 (2,8 %) және Қызылорда облысында – 56 (2,5 %) шамалас деңгейде.

Білім беру жүйесінде ата-аналар мен мұғалімдер арасында инклюзивті білім берудің жарамдылығы туралы әлі де әртүрлі пікірлер бар. Демек, инклюзивті тәжірибеде дамытуда неліктен тым аз ілгерілеушілікке қол жеткізілгенін терең талдау қажет.

Бүгінгі күн талабы негізінде білім беру мен инклюзивтілікті жаңғыртуға көңіл бөлу қажет. Инклюзивті білім беру әрбір оқушыны өзіндік қызығушылықтары, қабілеттері мен

кажеттіліктері, оқу процесіне жеке көзқарасы мен осы ерекшеліктерді ескере отырып оқу бағдарламаларын құрудағы икемділігі, сонымен қатар мұғалімнің жоғары кәсібилігі, үлгілі этикасы бар бірегей тұлға ретінде танып, сезімталдық, тыңдау және түсіну қабілеті сияқты қасиеттерді қалыптастырады. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру өзінің құндылық ауқымын қалыптастыра отырып, қабілеттері мен жетістіктеріне қарамастан әрбір адамның білім алуға және қолайлы білім деңгейін ұстап тұруға, өзін-өзі көрсету құқығын қамтамасыз етеді. Сондықтан инклюзивті білім беруді мамандандырылған мекемелерде емес, жалпы білім беруден бастап жоғары оқу орындарына дейін енгізу қажет. Бұл процесс жастар мен ересектерде жанашырлық пен эмпатияны дамытуға көмектеседі. Басқаларды түсінудің тиімділігін арттырады, табысты әлеуметтену мен өзін-өзі тануға ықпал етіп, қоғаммен тиімді қарым-қатынас пен кемсітушілікпен күресу құралы ретінде жұмыс істейді.

Инклюзивтіліктің арқасында оқушының қоғамнан оқшаулануы төмендеп, өзіне деген сенімі артады. Инклюзивті білім беруді енгізу білім беру саласындағы ірі реформа және жан-жақты шығармашылықты дамыту мен көрсетудің үлкен әлеуетінің көзі болып саналады. Инклюзивті білім беру адамзаттың мәнін қамтиды, әркімге қолжетімді және әлеуметтік теңсіздікпен байланысты кедергілерді жояды.

Инклюзивті білім беру тиімді болуы үшін қоғамдағы инклюзивті білім беру саясаты бағытталған және қарқынды дамып келе жатқан бағдарлама негізінде жүзеге асырылуы керек. Ең алдымен педагогтердің дүниетанымын өзгертіп, кәсіби құзыреттілігін арттыру қажет. Себебі, мұғалім тұлғасы инклюзивті білім берудің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру мақсатын негізге ала отырып, интенсивтілікке негізделген дәйекті және өмірлік маңызды ұйымдастырушылық-нормативтік базаны құру, сондай-ақ оны кезең-кезеңімен жүзеге асыру, инклюзивті білім беруді жаңа білім беру стандарттарына сәйкес әлеуметтік саясатпен үйлестіру және тереңдетілген іс-шараларды жүргізу қажет. Барлық балалар физикалық, әлеуметтік, интеллектуалдық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, білім беру жүйесіне енгізіліп, құрдастарымен бірге тәрбиеленуі керек. Тек осы жағдайда ғана инклюзивті білім беру мәселелерін шешуге болады.

Инклюзивті білім беру – қазіргі қоғамдағы келешегі бар оқытудың прогрессивті әдісі. Бұл мүмкіндігі шектеулі әрбір балалардың өзіндік қабілеттері мен қажеттіліктеріне бейімделген сапалы білім алу құқығын жүзеге асыратын, өмірден өз орнын табатын және өзінің өмірлік мүмкіндігі мен әлеуетін қалыптастыратын орта.

Әдебиеттер тізімі

1. Gabdrakhmanova, S., Turetayeva, G., & Doszhanova, S. (2020). Perspectives and Problems of Inclusion Education in Kazakhstan during Covid 19. *International Journal of Special Education and Information Technologies*, 6(1), 29–36. <https://doi.org/10.18844/jeset.v6i1.5478>
2. Turlubekova, M. B., & Bugubayeva, R. O. (2021). Inclusive education in Kazakhstan: analysis of the organizing process and the possibility of its further development. *Central Asian Economic Review*, (3), 89-109. <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-3-89-109>
3. Oliva D. V. (2016). Barriers and resources to learning and participation of inclusive students. *Psycologia USP*, 27(3), 492–502.
4. Timo Saloviita (2020) Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64:2, 270-282. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1541819>
5. Кобилова, Ш. Х., Сафарова, Ф. А., Ахророва, Г. У. Перспективные возможности внедрения инклюзивного образования в жизнь сообщества [Текст]. / Кобилова, Ш. Х., Сафарова, Ф. А., Ахророва, Г. У. // Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. - № 2(10). – С. 441-443.
6. Сулейменова, Р. А. К вопросу об инклюзивном образовании. [Текст]. / Сулейменова, Р. А. // Открытая школа. – 2015. - № 147(06). – С. 56-58.

References

1. Gabdrakhmanova, S., Turetayeva, G., & Doszhanova, S. (2020). Perspectives and Problems of Inclusion Education in Kazakhstan during Covid 19. *International Journal of Special Education and Information Technologies*, 6(1), 29–36. <https://doi.org/10.18844/jeset.v6i1.5478>
2. Turlubekova, M. B., & Bugubayeva, R. O. (2021). Inclusive education in Kazakhstan: analysis of the organizing process and the possibility of its further development. *Central Asian Economic Review*, (3), 89-109. <https://doi.org/10.52821/2224-5561-2021-3-89-109>
3. Oliva D. V. (2016). Barriers and resources to learning and participation of inclusive students. *Psycologia USP*, 27(3), 492–502.
4. Timo Saloviita (2020) Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64:2, 270-282. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1541819>

5. Kobilova, Sh. H., Safarova, F. A., & Ahrorova, G. Ý. (2022). Perspektivnye vozmojnosti vnedrenia inklýzivnogo obrazovanija v jizn soobestva. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 441-443.
6. Sýleimenova, R. A. (2015). K voprosý ob inklýzivnom obrazovanii. *Otkrytaia shkola*, 147(06).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

БАЛТЫМОВА М.Р.¹, ЖУБАНАЗАРОВ С.А.^{2*}

¹ Актыбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан

² Общеобразовательная средняя школа имени Д.Конаева, Актобе, Казахстан

*e-mail: szhubanazar@icloud.com

Аннотация. На основании изучения и анализа процесса организации инклюзивного образования в Казахстане опыт социализации детей с особыми образовательными потребностями идет медленно. Это ослабляет их способность адаптироваться к жизни и увеличивает социальное неравенство в обществе. Помимо многих государственных мер, направленных на решение данной ситуации, необходимо поощрять и развивать доступ к инклюзивному образованию, социальную интеграцию и равноправное образование лиц с особыми образовательными потребностями в современных условиях. Значительное количество детей с особыми образовательными потребностями составляют дети с отклонениями в развитии. По статистическим данным, только в 2021 году количество учащихся с отклонениями в развитии в республике составило 15 238 человек. Это дети в возрасте до 18 лет, имеющие физические и умственные недостатки, в результате чего у них возникают жизненные ограничения, требующие разработки специальных образовательных программ. Одним из важнейших условий совершенствования системы инклюзивного образования в общеобразовательных учреждениях страны является объединение усилий заинтересованных сторон на государственном уровне и ее успешная реализация. Данное исследование заслуживает особого внимания, так как посредством анализа современного положения инклюзивного образования предусмотрены пути решения актуальных проблем в этой сфере.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзия, потребности в специальном образовании.

THE CURRENT STATE OF INCLUSIVE EDUCATION IN KAZAKHSTAN

BALTIMOVA M.R.¹, ZHUBANAZAROV S.A.^{2*}

¹ K.Zhubanov Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

² Secondary school named after D.Konaev, Aktobe, Kazakhstan

*e-mail: szhubanazar@icloud.com

Abstract. Based on the study and analysis of the process of organizing inclusive education in Kazakhstan, the socialization experience of children with special educational needs is slow. This weakens their ability to adapt to life and increases social inequality in society. In addition to many state measures aimed at solving this situation, it is necessary to encourage and develop access to inclusive education, social inclusion and equal education of persons with special educational needs in modern conditions. A significant number of children with special educational needs are children with developmental disabilities. According to statistical data, only in 2021, the number of students with developmental disabilities in the republic was 15,238. These are children under the age of 18 who have physical and mental disabilities, as a result of which they have life limitations that require the development of special educational programs. One of the most important conditions for the improvement of the inclusive education system in general educational institutions in the country is to unite the efforts of interested parties at the state level and to successfully implement it. This study deserves special attention, because by analyzing the current situation of inclusive education, ways to solve the current problems in this field are provided.

Key words: inclusive education, inclusion, special education needs.